

PRIPREME ZA DOLAZAK MEĐUSAVEZNIČKE KOMISIJE U ISTRU 1946.: LOKALNE POLITIČKE PRAKSE I IZAZOVI U ZONI B¹

Eric UŠIĆ
Filozofski fakultet u Rijeci
Sveučilište u Rijeci
Rijeka, Sveučilišna avenija 4
usic.eric@gmail.com

UDK 930.25:327.5(497.1:450)“1946”
Izvorni znanstveni rad
<https://doi.org/10.31726/via.32.8>

Članak analizira (pro)jugoslavenske pripreme za dolazak Međusavezničke komisije u istarsku Zonu B 1946. godine. Na temelju građe iz Državnog arhiva u Pazinu članak analizira političke prakse i agitacijsko-propagandne aktivnosti lokalnih organizacija (narodnih odbora i partijskih jedinica), kao i izazove i probleme koje su lokalni aktivisti susretali na terenu. Analizom planiranja, konkretnih akcija, terenskih poteškoća i utjecaja pripremne kampanje na lokalnu političku dinamiku i rad lokalnih organizacija članak doprinosi razumijevanju dinamike i načina funkcioniranja političke mobilizacije na mikrorazinama te rasvjetljava-nju složene interakcije i kontrasta između političke prakse »odozgo« i lokalnoga djelovanja »odozdo« u ovom pograničnom području neposrednoga porača.

Ključne riječi: Istra, Zona B, Međusaveznička komisija, politička mobilizacija, Jugoslavija
Keywords: Istria, Zone B, Interallied Boundary Commission, political mobilization, Yugoslavia

Parole chiave: Istria, Zona B, Commissione interalleata, mobilitazione politica, Jugoslavia

Uvod – kontekst i fokus istraživanja

Nakon što je svibanj 1945. godine u Istri većim dijelom protekao u duhu obilježavanja završetka Drugoga svjetskog rata i oslobođenja od nacifašizma, uz početno suočavanje s posljedicama rata, neimaštinom i političkim obračunima, prva polovica lipnja donosi snažan (geo)politički zaokret. Završetak rata i neposredno poraće unijeli su u Istru novi period neizvjesnosti i napetosti: kako piše Darko Dukovski, na međunarodnoj razini »počela je bitka za Istru«. ² Ova se »bitka« odnosila na razgraničenje između Jugoslavije i Italije, odnosno na teritorijalnu i političku sudbinu Istre i šire Julijske krajine koja je u lipnju 1945. – nakon što su je većim dijelom oslobodile i zauzele jugoslavenske snage – podijeljena na

1 Ovaj je rad financirala Hrvatska zaklada za znanost projektom »MEMPOP« HRZZ-IPS-2023-02-5149.

2 Darko DUKOVSKI, *Rat i mir istarski: model povijesne prijelomnice (1943. – 1955.)* [dalje: DUKOVSKI, *Rat i mir istarski...*], C.A.S.H., Pula, 2001., str. 171.

Zonu A, kojom je rukvodila saveznička vojna uprava, i Zonu B, kojom je rukvodila jugoslavenska vojna uprava.³

Ovaj se spor nije ticao samo jugoslavensko-talijanskih međuodnosa, već su oko ovoga problema svoje interese i geopolitičke vizije suprotstavljale i vodeće svjetske sile iz pobjedničke antifašističke koalicije: zapadni Saveznici, odnosno Velika Britanija i SAD, te Sovjetski Savez, koji je podržavao zahtjeve Jugoslavije za pripojenjem ovoga pograničnog teritorija novoj socijalističkoj državi. Jedan od čvorova koji je valjalo raspetljati u poslijeratnim pregovorima između ovih dvaju blokova predstavljao je grad Trst, sa svojim strateškim i ekonomskim potencijalima.⁴ Kompleksnosti pregovora doprinosili su i jugoslavenski teritorijalni zahtjevi koji su svoj legitimitet temeljili na oslobađanju teritorija od strane jugoslavenskih partizanskih postrojbi te na principu samoopredjeljenja i volje naroda za priključenjem Jugoslaviji. S druge strane, Italija je također polagala svoja prava na reintegraciju teritorija u talijansku državu.⁵ Uz to, situaciju je kompliciralo i stanje na terenu: u nacionalnom je smislu stanovništvo bilo heterogeno, a upravo je prisutnost hrvatskoga, slovenskog i talijanskog stanovništva postupno postala jedna od ključnih točaka pregovora na mirovnim konferencijama, gdje se pokušavao postići dogovor oko granice.⁶ Na tom tragu saveznički Savjet ministara vanjskih poslova u rujnu 1945. utvrđuje središnji kriterij razgraničenja nalažući »zamjenicima ministara vanjskih poslova da prouče i izvijeste mogućnosti s obzirom na etničke čimbenike ostavljajući minimum drugog naroda pod tuđom vlašću«.⁷

U tom je kontekstu formirana Međusaveznička komisija za razgraničenje.⁸ Ova komisija eksperata, koja je bila sastavljena od delegacija Velike Britanije, SAD-a, Sovjetskoga Saveza i Francuske, imala je zadatak običi sporna pogranična područja, ispitati etničke i ekonomske aspekte regije te na temelju nalaza predložiti novu granicu.⁹ Najava dolaska

3 Gianna NASSISI, »Istria: 1945-1947« [dalje: NASSISI, *Istria: 1945-1947*], u: Cristiana COLUMMI, Liliana FERRARI, Gianna NASSISI, Germano TRANI, *Storia di un esodo. Istria 1945-1956.*, Istituto regionale per la storia del Movimento di liberazione nel Friuli-Venezia Giulia, Trieste, 1980, str. 87.

4 Vidi: Federico TENCA MONTINI, ...*Trst ne damo! Jugoslavija i Tršćansko pitanje 1945-1954* [dalje: TENCA MONTINI: ...*Trst ne damo!*], Srednja Europa, Zagreb, 2021. Glenda SLUGA, *The Problem of Trieste and the Italo-Yugoslav Border: Difference, Identity, and Sovereignty in Twentieth-Century Europe*, SUNY Press, Albany, 2001.

5 Za detaljniju analizu talijanske pozicije, vidi: Marina CATTARUZZA, *L'Italia e il confine orientale 1866-2006*, Il Mulino, Bologna, 2008.

6 Pored nacionalnih izjašnjanja, identifikacije nekih dijelova stanovništva bile su i lokalnoga karaktera, a postojali su i mnogi slučajevi nacionalnoga neizjašnjanja, osobito u sjeverozapadnim zonama Istre. Tako je tijekom popisa stanovništva ujesen 1945. godine samo u Kotaru Buje gotovo 30 % stanovništva iskazalo svoju nacionalnu neopredjeljenost, što ukazuje na vrlo kompleksnu i slojevit društveno-kulturnu i političku situaciju u Istri. Vidi: Mila ORLIĆ, *Identità di confine: Storia dell'Istria e degli istriani dal 1943 a oggi* [dalje: ORLIĆ, *Identità di confine...*], Viella, Rim, 2023., str. 128.

7 Darko DUKOVSKI, *Istria i Rijeka u prvoj polovici 20. stoljeća (1918-1947)*, Leykam International, Zagreb, 2011., str. 129.

8 Vidi: Orietta MOSCARDA OBLAK, *Il »potere popolare« in Istria 1945-1953* [dalje: MOSCARDA OBLAK, *Il »potere popolare«...*], Centro di ricerche storiche - Rovigno, Rovinj, 2016., str. 170.

9 Vidi: TENCA MONTINI, ...*Trst ne damo!*, str. 28.

Komisije u Istru potaknula je opsežnu, koordiniranu i intenzivnu kampanju projugoslavenskoga karaktera, čiji je primarni cilj bio prikazati i dokazati težnje stanovništva za priključenjem Jugoslaviji. Ova je kampanja podrazumijevala intenzivno propagandno i agitacijsko djelovanje aktivista na terenu, koje se kapilarno prelilo na čitavu Istru, obuhvaćajući mnoštvo ljudi i mjesta, kako bi teren bio spreman za doček delegacija.¹⁰

Ovaj se članak usredotočuje na pripreme akcije u istarskoj Zoni B. Naime, iako se cjelokupna Julijska krajina nalazila u središtu međunarodnog interesa, jugoslavensko je upravljanje Zonom B omogućavalo provođenje političke mobilizacije bez neposrednih ograničenja i utjecaja savezničkih vlasti, za razliku od situacije u Zoni A. Zbog toga specifičnog političkog okvira i operativne autonomije jugoslavenskih vlasti i lokalnih aktivista Zona B pruža jedinstven uvid u mehanizme mobilizacije, načine djelovanja lokalnih organizacija, lokalizirane implementacije partijskih direktiva te u probleme i poteškoće koje su iz toga procesa proizlazile. U ovome me članku zanima kako se iščekivanje dolaska Međusavezničke komisije odrazilo upravo na lokalne mikrorazine. Temeljeći se prvenstveno na pomnu čitanju dostupne građe iz Državnog arhiva u Pazinu, analiziram lokalne prakse i taktike, načine organizacije i koordinacije aktivnosti na terenu, motiviran istraživačkim pitanjima: što se zapravo događalo diljem Zone B neposredno prije dolaska Komisije, kako se (pro)jugoslavenska strana pripremala u selima i gradovima, s kojim se izazovima susretala i kako su te pripreme utjecale na rad lokalnih vlasti i političkih organizacija?

Prije no što se osvrnem na konkretne oblike djelovanja na terenu, ukratko ću opisati istarski poslijeratni kontekst i skicirati političku konjunkturu unutar koje se artikuliraju i iz koje izranjaju jugoslavenske pripreme akcije. Uz to, ukazat ću i na ključne razlike između Zone A i Zone B, kako bi se fokus istraživanja dodatno uokvirio i precizirao.

Politički krajolik istarskoga poraća: Zona A i Zona B

Kao što je već napomenuto, šira Julijska krajina u lipnju 1945. podijeljena je Morgano-
vom linijom na Zonu A i Zonu B. Na temelju zaključaka pregovora i potpisivanja sporazuma između jugoslavenskih i savezničkih delegacija u mjestu Devin (Duino) 20. lipnja 1945. Zona A – pod angloameričkom vojnom upravom – obuhvatila je grad Trst, Goricu i zapadne dijelove Julijske krajine te grad Pulu, a Zona B – pod jugoslavenskom vojnom upravom – obuhvatila je ostatak Istre, Rijeku i Slovensko primorje.¹¹ Jugoslavenska je strana od samoga početka pristupala Zoni B kao *de facto* jugoslavenskom teritoriju. Civilne vlasti u

10 Vidi: Ivan SMOLJAN i Nikolina RUSAC, »'Živio Tito!' Parole povodom dolaska Međusavezničke komisije za razgraničenje u Istru 1946. godine« [dalje: SMOLJAN i RUSAC, *Živio Tito!...*], u: Igor DUDA (ur.), *Komunisti i komunističke partije: politike, akcije, debate*, Srednja Europa i Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Zagreb-Pula, 2019.; Andrej FERLETIC, »Propagandni in politično-propagandni napisi ter grafiti na Primorskem v letih pred, med in po drugi svetovni vojni« [dalje: FERLETIC, *Propagandni in politično-propagandni napisi...*], *Zgodovinski časopis*, 61(1-2 (135)), 2007., str. 113–140.

11 Vidi: Mario MIKOLIĆ, *Istra 1941. – 1947. Godine velikih preokreta*, Barbat, Zagreb, 2003. O Devinskom sporazumu, vidi: TENCA MONTINI, ... *Trst ne damo!*, str. 13–22.

Zoni B predstavljali su Narodnooslobodilački odbori (NOO).¹² Formirani tijekom rata kao sastavni elementi Narodnooslobodilačkog pokreta (NOP) i uspostavljeni diljem teritorija na razini okruga, kotara, gradova i sela, NOO-i su u poratnoj Zoni B mogli »neometano obavljati svoj posao«. ¹³ Tako su, primjerice, provodili niz reformi i donosili zakone koji su bili slični onim jugoslavenskim.¹⁴

Pored nastavka djelovanja NOO-a, u Istri je u ljeto 1945. formirana i organizacija STAU-UAIS (Slavensko-talijanska antifašistička unija – *Unione antifascista italo-slava*), koja je okupljala političke radnike i aktiviste antifašističkoga, projugoslavenskog i komunističkog karaktera i koja je, između ostaloga, djelovala s ciljem stjecanja i širenja pristanka oko priključenja regije Jugoslaviji.¹⁵ Nadalje, Komunistička partija Jugoslavije (KPJ) dala je zeleno svjetlo za formiranje Komunističke partije Trsta i Julijske krajine 30. lipnja 1945., između ostaloga s ciljem približavanja i pridobivanja talijanskoga radništva za projugoslavenski politički smjer i teritorijalno rješenje.¹⁶

Dakle, u političkom smislu, ključne organizacije koje su oblikovale i utjecale na društveno-politički život i dinamiku Zone B bili su NOO-i, STAU-UAIS i regionalna Komunistička partija, organizacije koje su bile premrežene Komunističkim partijama Slovenije i Hrvatske i *de facto* ovisne o njima. Pored njih u Zoni B djelovala je i Vojna uprava jugoslavenske armije (VUJA), koja je predstavljala glavnu razinu vlasti i polugu moći koja je svojim ingerencijama uokvirivala ovu zonu: ona je kontrolirala carine, financije, promet i glavne industrije, uz ovlaštenje donošenja dekreta u području ekonomskoga i socijalnog razvoja, predstavljajući istovremeno i najvišu sudsku vlast.¹⁷ Civilna i vojna vlast, između kojih su se manifestirale i određene diskrepancije,¹⁸ na kraju su bile pod izravnim utjecajem i koordinacijom vodstva KPJ. Ukratko, jugoslavenski su komunisti uspostavili i održavali političku hegemoniju u Zoni B.

U takvu su okruženju izvršene određene političke akcije, s ciljem stjecanja, provjere i održavanja pristanka te pridobivanja podrške stanovništva za jugoslavensko rješenje. Primjerice, u studenom 1945. održani su prvi poslijeratni izbori, na kojima je jedina politička opcija bila STAU-UAIS, organizacija vezana uz Komunističku partiju, koji su funkcionirali kao simbolički pokazatelji potpore jugoslavenskom rješenju.¹⁹ Nadalje, provedeno je i prikupljanje potpisa za priključenje Jugoslaviji s ciljem iskazivanja »volje naroda«, kao i popis stanovništva u listopadu 1945., kojim se nastojalo pokazati postojanje većinskoga slaven-

12 Mila ORLIĆ, *Identità di confine...*, str. 77.

13 TENCA MONTINI, ...*Trst ne damo!*, str. 23–24.

14 *Isto*, str. 24.

15 NASSISI, *Istria: 1945-1947*, str. 96-97. Vidi i: MOSCARDA OBLAK, *Il 'potere popolare' in Istria...*, str. 140.

16 TENCA MONTINI, ...*Trst ne damo!...*, str. 25.

17 ORLIĆ, *Identità di confine...*, str. 78–79.

18 Vidi: *isto*.

19 Vidi: NASSISI, *Istria: 1945-1947...*, str. 111–113.

skog stanovništva te rezultat priložiti kao dokaz na mirovnim konferencijama, u prilog etničkom kriteriju razgraničenja.²⁰

I dok je u Zoni B jugoslavenska strana, predvođena komunistima, manje ili više čvrsto držala i održavala vlast, čime su protalijanske manifestacije bile *de facto* onemogućene i potisnute,²¹ u Zoni A politička je situacija bila obilježena drugačijim odnosima i pozicijama, nerijetko napetim i konfliktnim. Pula je, kao svojevrsna enklava Zone A u Istri, u tom periodu bila polariziran grad ili, aplicirajući koncepcije Joela Koteka, »granični« ili »prelazni« grad koji obilježava »spor oko suverenosti, dvostruka legitimnost i konflikt« i koji je percipiran kao »teritorij za dva sna« koji se međusobno isključuju – jugoslavensko i talijansko rješenje.²² U gradu su istovremeno djelovale (pro)jugoslavenske i komunističke organizacije te protalijanske skupine različitih pozicija i bivših partizana, kao i središnji *Comitato di Liberazione Nazionale* (CLN – Odbor nacionalnog oslobođenja) koji je okupljao nekoliko talijanskih političkih opcija.²³

Vlast u gradu, kao i u čitavoj Zoni A, u svojim je rukama držala Saveznička vojna uprava (AMG). Protalijanske i projugoslavenske skupine svojim su djelovanjem nastojale utjecati na društveno-politički život grada, kako na institucionalnoj, tako i na svakodnevnoj razini, simboličkim akcijama i manifestacijama u javnom prostoru te osobito novinskim člancima, agitacijama i polemikama, koje su se pak pojačavale i intenzivirale sve bližim dolaskom Međusavezničke komisije, a koje su nerijetko bile popraćene i recipročnim optužbama za slavenski nacionalizam odnosno talijanski fašizam, kao i pojedinim nasilnim i konfliktnim epizodama.²⁴ U takvom je kontekstu saveznička uprava, zadržavajući formalno neutralnu poziciju, nerijetko ograničavala političke aktivnosti, što je osobito pogađalo djelovanje (pro)jugoslavenskih aktivista, s kojima je policija nerijetko ulazila i u sukobe.²⁵ Tako je, primjerice, saveznička policija u Zoni A uklanjala jugoslavenske zastave i branila

20 *Isto*, str. 106–107. O ovim procesima i pitanjima nacionalnoga (ne)izjašnjavanja, vidi: ORLIĆ, *Identità di confine...*

21 U analizi situacije u Zoni B od 1945. do 1947. godine Gianna Nassisi navodi postojanje određenih grupa talijanskih antifašista, pripadnika talijanskog Odbora nacionalnog oslobođenja (CLN), koji su se protivili jugoslavenskom rješenju djelujući – s obzirom na pozicije moći jugoslavenskih vlasti – primarno ilegalnom distribucijom lista »*Il Grido dell'Istria*« koji je promicao prakse otpora novom režimu u formi odbijanja sudjelovanja, tišine i suzdržanosti, kao i nagrđivanja jugoslavenskih grafiti. Vidi: NASSISI, *Istria: 1945-1947...*, str. 135–144.

22 Joel KOTEK, »Divided cities in the European cultural context«, *Progress in Planning*, 52, 1999., str. 228. Za dodatni pregled stanja u Zoni A, kao i za usporedbu s drugim podijeljenim gradovima u regiji, poput Gorizije, vidi: Alessandro CATTUNAR, *Storia di una linea bianca. Gorizia, il confine, il Novecento* [dalje: CATTUNAR, *Storia di una linea bianca...*], Bottega Errante Edizioni, Udine, 2024.

23 Za detaljniji prikaz i analizu situacije i političke konstelacije u Puli u ranom poraću vidi: Liliana FERRARI, »Lesodo da Pola« [dalje: FERRARI, *Lesodo da Pola...*], u: Cristiana COLUMMI, Liliana FERRARI, Gianna NASSISI, Germano TRANI, *Storia di un esodo. Istria 1945-1956.*, Istituto regionale per la storia del Movimento di liberazione nel Friuli-Venezia Giulia, Trieste, 1980. Vidi i: Roberto SPAZZALI, *Pola, città perduta. Lagonia, lesodo (1945-47)*, Ares, Milano, 2022.

24 FERRARI, *Lesodo da Pola...*, str. 165. Za usporedbu, vidi: CATTUNAR, *Storia di una linea bianca...* str. 243–284.

25 SMOLJAN i RUSAC, »*Živio Tito!*...«, str. 169.

ispisivanje zidnih parola/grafita,²⁶ protiv čega je prosvjedovao i Vladimir Velebit, rekavši kako su »slovenski seljaci završili u zatvoru zbog postavljanja parola poput ‘Želimo dobrodošlicu jugoslavenskoj vojsci’« te da su »natpisi na slovenskom jeziku u Trstu morali biti uklonjeni pod izlikom da ‘nagrđuju grad’«. ²⁷

U takvoj društveno-političkoj klimi u kojoj komunističke i jugoslavenske organizacije predstavljaju, s jedne strane, dominantne snage i izraze vlasti u Zoni B, koje manje ili više obuhvatno kontroliraju teritorij, a s druge strane (su)djeluju u konfliktnoj i napetoj političkoj dinamici Zone A, i to nerijetko pod pritiskom zakona i organa savezničke uprave, gdje teku (pro)jugoslavenske pripreme za doček Međusavezničke komisije za razgraničenje. Zbog spomenutih razlika – koje su ovdje samo skicirane²⁸ – u ovom radu analiziram političku mobilizaciju u Zoni B pod jugoslavenskom upravom, a stanje u Zoni A – koje zaslužuje zasebnu pozornost zbog svoje kompleksnosti – ostaje izvan neposrednog analitičkog fokusa jer bi konkretno zahvaćanje Zone A znatno proširilo domet i okvir ovoga teksta.

Naime, uvjeti u Zoni B omogućili su provedbu izravnih, masovnih i hijerarhijski koordiniranih akcija koje su kapilarno zahvatile čitav teritorij. Kao što ću nastojati pokazati u članku, ove pripremne akcije obuhvaćaju sve lokalne razine komunističkih i jugoslavenskih organizacija, od većih urbanih središta do manjih i zabačenih sela, te stoga predstavljaju specifičnu studiju slučaja za fokusiranu analizu mehanizama i taktika političke mobilizacije i prakse u istarskom poraću.

»Mase moramo pripremiti što bolje« – partijske upute i mobilizacija »odozgo prema dolje«

Iako su se određene simboličke akcije ususret dolasku Komisije sporadično provodile već krajem 1945. nakon vijesti o njenu budućem formiranju, i to prvenstveno u obliku pisanja projugoslavenskih grafita diljem Istre,²⁹ početak 1946. označio je pokretanje konkretnih masovnih akcija za doček savezničkih delegacija, čiji je dolazak bio predviđen za kraj veljače ili početak ožujka. Instrukcije o provođenju kampanje stizale su s viših instanci KPJ-a. Kako piše Federico Tenca Montini, pripreme za doček Komisije provedene su »u skladu s uputama koje je Kardelj dobio osobno od Molotova, kako bi se na terenu organizirala masovna narodna akcija«. ³⁰ Pored direktiva, s vrha Komunističke partije i viših državnih instanci pristizala je materijalna pomoć i logistička podrška, a pristizala su i kadrovska pojačanja. Tako se Josip Šestan, tada predsjednik Oblasnog odbora JNOF-a za Istru, u svo-

26 FERLETIC, *Propagandni in politično-propagandni napisi...*; Eric UŠIĆ, *Zidovi pamte: Vizualna etnografija političkih grafita iz Drugog svjetskog rata i poraća u Istri* [dalje: UŠIĆ, *Zidovi pamte...*], Srednja Europa, Zagreb, 2024.

27 »Trieste Out to Impress. Boundary Commission Starts Its Work«, *The Guardian* (London, 11. III. 1946.), str. 6.

28 Za detaljniji prikaz, vidi npr.: DUKOVSKI, *Rat i mir istarski...*, i ORLIĆ, *Identità di confine...*

29 Vidi: UŠIĆ, *Zidovi pamte...*, str. 111.

30 TENCA MONTINI, *...Trst ne damo!*, str. 29.

jim memoarima prisjeća: »Da bismo što bolje obavili poslove koji su stajali pred nama, CK Komunističke partije poslao nam je radi ispomoći i veze Savu Zlatića. Drug Zlatić pružao nam je nesebičnu pomoć. Izdašnu pomoć naročito u materijalnom pogledu dobili smo od NRH [Narodna Republika Hrvatska].«³¹

U ovom su kontekstu, u svezi s prijenosom direktiva odozgo na lokalne razine, značajna dva dokumenta koja su dostupna u fondovima Državnog arhiva u Pazinu. Prvi je dopis koji je Oblasni odbor JNOF-a za Istru poslao »svim kotarskim i gradskim odborima JNOF-a i STAU-a« 12. siječnja 1946.³² U dopisu, koji potpisuje Josip Šestan, najavljuje se posjet Međusavezničke komisije i pozivaju se sve lokalne organizacije, odnosno kotarski i gradski odbori »da pripreme sve za što svečaniji doček visokih gostiju.«³³ U dopisu se detaljnije objašnjava koje bi prakse ove pripreme trebale obuhvatiti:

»Trebalo pripremiti pored naših i talijanskih zastava i zastave velikih Saveznika. Isto tako treba pripremiti što više parola i transparenata u duhu sloge i prijateljstva velikih Saveznika npr: 'Živjeli naši veliki Saveznici, SSSR, Amerika i Engleska! Živjelo bratstvo i jedinstvo svih slobodoljubivih naroda svijeta! Hoćemo oživotvorenje Atlantske Povelje! Živjelo samoopredjeljenje naroda! Hoćemo Titovu Narodnu Republiku Jugoslaviju! itd.' Gdje narod nema zastava svih triju velikih Saveznika, neka se izvjesi samo jugoslavenske, hrvatske i talijanske zastave sa petokrakom zvijezdom.«³⁴

Dopis nalaže da aktivisti na terenu budu u stanju pripravnosti sa svim potrebnim propagandnim sredstvima jer se unaprijed nije znalo kuda će se Komisija kretati i koja će mjesta posjetiti: »Kad budete obaviješteni da u koji kraj dolazi delegacija, treba odmah postaviti slavoluke sa parolama i izvjesiti što više zastava.«³⁵ Pritom, aktivistima na terenu dano je do znanja kako je prilikom dočeka Komisije nužno mobilizirati lokalno stanovništvo, imajući na umu čak i njihov stil odijevanja: »Sav narod u svečanom ruhu, s gdje je to moguće u narodnim nošnjama, treba da što oduševljenije dočeka delegaciju, da tako naši veliki Saveznici osjete želju i volju naših naroda, da mi hoćemo Titovu Narodnu Republiku Jugoslaviju i da vide naše bratstvo i jedinstvo.«³⁶ U zaključku se napominje da su za izvršenje zadataka odgovorni pojedini izvršni odbori.

Dodatnu potvrdu *top-down* smjera direktiva – koje su se s vrha KPJ-a kanalizirale preko oblasnih odbora do kotarskih, gradskih i seoskih jedinica – moguće je pronaći u drugom dokumentu iz pazinskog arhiva: u izvješčaju sa sastanka svih političkih sekretara

31 Josip ŠESTAN, *Sjećanja jednog učitelja: od rodnog Draguča do saborskih klupa*, Mathias Flacius, Labin, 2008., str. 104.

32 Državni arhiv u Pazinu [dalje: DAPA], HR-DAPA-397, Oblasni JNOF za Istru, 1944-1947, Primljeni dopisi, br. 10/46, kutija 2.

33 *Isto.*

34 *Isto.*

35 *Isto.*

36 *Isto.*

komunističkih organizacija u regiji, održanog u Labinu 16. siječnja 1946.³⁷ U dokumentu se navodi kako, na temelju prethodno donesenih zaključaka, »treba pripremiti mase prema izlaganju druga Kardelja, pokazati da su talijanski i slavenski narodi povezani i da ne mogu živjeti odvojeno jedni od drugih.«³⁸ I u ovom se dokumentu navode pripreme akcije koje je nužno izvršiti kako bi se teren adekvatno pripremio:

»Početi pisati po zidovima u svakom kotaru, učiniti da se svugdje kamo se pogleda vidi jedan natpis, pisati natpise koji će impresionirati saveznike, poput primjerice: 'Život nije moguć bez jugoslavenske Republike', 'Trst u 7. jugoslavenskoj Republici' itd., kako bi se osiguralo da delegacija saveznika doista vidi želje talijanskog i hrvatskog naroda Istre. Izložiti jugoslavenske i talijanske zastave s crvenom zvijezdom, u talijanskim selima više talijanskih zastava, u hrvatskima više jugoslavenskih, i savezničke zastave, na prozorima i izlozima izložiti slike druga Tita, osobito u talijanskim sredinama, pripremiti manifestacije s pionirima, omladinom itd.«³⁹

Pored naglaska na nužnost ispisivanja projugoslavenskih grafitu doslovno posvuda kako bi se osiguralo da ih predstavnici Komisije – gdje god putovali – ne mogu izbjeći,⁴⁰ i u ovom se dokumentu spominje nužnost postavljanja različitih zastava, ali i Titovih portreta, i to »osobito u talijanskim sredinama« kako bi se u određenim krajevima pojačao dojam o projugoslavenskoj poziciji lokalnoga talijanskog stanovništva. Ovdje se ponovno naglašava i nužnost da se učini »sve što je moguće kako bi svi ljudi nosili tradicionalnu odjeću«, uz isticanje upute koja nalaže da se savezničke delegacije odvedu »na mjesta gdje su fašisti počinili zločine«.⁴¹

Kapilarnost priprema potvrđuje uputa da se na pojedinim mikrorazinama, poput sela i gradskih četvrti, organiziraju »delegacije sastavljene od ozbiljnih, starijih i antifašistički orijentiranih ljudi, spremnih djelovati za dobrobit naroda« jer – »treba osnažiti mase duhom«.⁴² Upozorava se i na djelovanje »reakcije«, odnosno političke oporbe koja se protiv jugoslavenskog rješenja, koja bi mogla naštetiti kampanji te je stoga nužno djelovati preventivno: »Znamo da će reakcija pokušati spriječiti naše napore, stoga mase moramo pripremiti što bolje.«⁴³ Nalaže se i potreba održavanja reda i urednosti, čak i u zatvorima: »...pratiti zatvore i druge institucije koje su zadužene za red i čistoću, jer bi ih saveznička delegacija mogla posjetiti.«⁴⁴

37 DAPA, HR-DAPA-391, Gradski komitet Saveza komunista Hrvatske Rovinj [dalje: GK SKH Rovinj] 1945-1955, Relazione, 17. I. 1946., kutija 1.

38 *Isto.*

39 *Isto.*

40 Detaljnije o grafitima vidi: UŠIĆ, *Zidovi pamte...*

41 DAPA, HR-DAPA-391, GK SKH Rovinj 1945-1955, Relazione, 17. I. 1946., kutija 1.

42 *Isto.*

43 *Isto.*

44 *Isto.*

Ukratko, oba dokumenta sadrže i prenose sintezu ključnih smjernica pripremnih akcija, koje se odozgo slijevaju na niže organizacijske i operativne razine. Prvo, bilo je važno istaknuti volju naroda za priključenjem Jugoslaviji, i takvu je poruku trebalo prenijeti članovima Komisije koristeći različite medije, simbole i prakse: transparente, parole, slavo-luke, zastave i narodna okupljanja. Drugo, bilo je važno istaknuti »hrvatski« ili, u širem smislu, »slavenski« karakter pojedinih mjesta, i to korištenjem simbola tradicije i narodnih običaja, poput nošnji, koji su predstavljeni i percipirani kao »autentični« i nisu »zabilježeni u istrovenetskoj kulturnoj praksi«. ⁴⁵ Treće, bilo je nužno istaknuti i talijanske zastave, pored hrvatskih i jugoslavenskih, kako bi se afirmiralo »postojanje talijanske manjine« ⁴⁶ i na taj način demonstrirao njezin pristanak i volju za priključenjem Jugoslaviji. Četvrto, u uputama se ističe da članovima Komisije treba pokazati i mjesta stradanja, odnosno konkretne dokaze fašističkih zločina, kako bi se međunarodnim političkim akterima patnja istarskoga stanovništva prikazala ne samo kao žrtvovanje i doprinos antifašističkoj borbi i težnji za slobodom nego i kao svojevrstan залог u korist priključenja Jugoslaviji. Peto, iz dopisa je razvidno da je pripremnim akcijama bilo nužno obuhvatiti i pokriti što više terena različitim elementima, primjerice, masovnim ispisivanjem grafita, kojima bi se u lokalni krajolik ugradila jasna projugoslavenska simbolika i retorika.

Ipak, ovi dokumenti prenose i nekoliko različitih akcenata i koordinata. Naime, prvi je dopis upućen odborima civilnih vlasti i masovnoj organizaciji STAU-UAIS, a drugi je komplet instrukcija upućen komunističkim jedinicama diljem Istre. Komunističke aktiviste, odnosno članove lokalnih partijskih jedinica, poziva se i na militantniji stav i pristup u pogledu potencijalnoga djelovanja političke oporbe, kao i na intenzivniju političku agitaciju, gdje vrlo značajnu ulogu ima i omladinski pogon pokreta – Savez komunističke omladine Jugoslavije (SKOJ) – a čije članice i članovi u mnogim aspektima postaju »izvršni 'scenografi' partije«. ⁴⁷ Sve ove organizacije djeluju u sinergiji i pod vodstvom komunista, na čijim se sastancima nerijetko raspravlja o akcijama i komentira tijekom priprema, uz razradu dodatnih zadataka. Čitanje njihovih zapisa i izvještaja otkriva kako su se ove upute prenose, prevodile i kanalizirale na lokalnu razinu. ⁴⁸

45 Nevena ŠKRBIĆ ALEMPIJEVIĆ, »Značenja tradicijskoga pri konstruiranju istarskih identiteta«, *Studia ethnologica Croatica*, 14/15(1), 2003., str. 76.

46 TENCA MONTINI, ... *Trst ne damo!*, str. 29–30.

47 MOSCARDA OBLAK, *Il "potere popolare"...*, str. 177. Usporedi sa: SMOLJAN i RUSAC, *Živio Tito!...*

48 Pored razgranatih lokalnih akcija paralelno su provedeni i drugi, širi pothvati. Primjerice, Oblasni je odbor, pored drugih aktivnosti, donio Memorandum kojim se nastojalo dokazati pravo na priključenje Istre Jugoslaviji, s prilogom popisa stanovništva Jadranskog instituta na Sušaku iz 1945. U kampanji su sudjelovali i istarski svećenici koji su, pored ostaloga, Komisiji predali svoj memorandum, a organizirani su i Festival muzičkog folklora te izložba »Svjedočanstva o slavenstvu Istre« u Pazinu, s ciljem dokazivanja prava na samoodređenje i legitimiranja jugoslavenskoga rješenja. Ipak, ove akcije politički ili društveno istaknutih aktera i grupa nisu bile predmet ovoga članka, koji je usmjeren na analizu šireg i slojevitijeg spektra lokalnih pripremnih aktivnosti i dinamika. Vidi: SMOLJAN i RUSAC, *Živio Tito!...*, DUKOVSKI, *Rat i mir istarski...* O pozicijama i djelovanju klera vidi: Stipan TROGRLIĆ, *Odnosi Katoličke crkve u Istri i jugoslavenske državne vlasti 1945. – 1954.*, Josip Turčinović, Pazin, 2008.

»Kod nas se spremamo dobro« – lokalne organizacije i provođenje akcija na terenu

U svojim memoarima Berto Črnja, tada aktivan u sektoru agitacije i propagande u Istri, zapisuje:

»Digli smo sve na noge. Sašilo se na desetke tisuća zastava, koje je omladina nosila pred Saveznike da im dokaže: ovdje je Jugoslavija! Pisale su se parole po svim zgradama uzduž svih cesta s porukama i našim željama. Mislili smo da je to sve važno i danonoćno smo na tome radili. Pjevalo se po ulicama, plesalo, uzvikivalo 'Hoćemo Jugoslaviju, hoćemo Tita!«⁴⁹

Črnja tako ukratko opisuje i rezimira načine rada i atmosferu na terenu uoči dolaska Međusavezničke komisije, podcrtavajući intenzitet danonoćnoga rada i masovnost priprema, što precizno odražava partijske upute koje su kotarske, gradske i seoske jedinice diljem Istre slijedile i primjenjivale u praksi. Akcije kreću neposredno nakon sastanka partijskih lidera.

Primjerice, komunisti iz Rovinja sastaju se dva dana nakon sastanka sekretara u Labinu i formuliraju plan rada, vjerno prateći partijske upute: »...formirati mjesne delegacije za doček saveznika, pisati natpise, izlagati zastave, slike druga TITA i organizirati manifestacije«.⁵⁰ Na drugom kraju Istre upute brzo stižu i do maloga sela Fučki, gdje aktivisti iz seoske jedinice javljaju kako se već u drugoj polovici siječnja agitiralo za pisanje parola i »za dolazak te londonske komisije«.⁵¹ I mjesna jedinica KPH-a iz Raše vrlo brzo usvaja direktive i šalje svoje prve izvještaje o izvršenim akcijama već krajem siječnja, navodeći da je fokus dosadašnjega rada bio na izradi zastava (savezničkih i jugoslavenskih), pisanju parola te na izradi »200 maleh sastavah za na prsa i sad hi delamo jos«.⁵² Zastavice su trebale biti podijeljene mještanima tijekom manifestacija, a navodi se i ideja o izradi »maleh kapice za pioniri i male sastavice za pionire«, kao i nužnost preventivnoga djelovanja protiv političke oporbe, u skladu s uputama: »Jutre sve članice jedinice ćemo poći čistiti skolo isto i centar općine da nebise tamo reakcija iskoristila.«⁵³

Iz dostupne je arhivske građe vidljivo kako se najintenzivnije akcije na terenu organiziraju i izvršavaju tijekom čitavoga mjeseca veljače, kao i u prvoj polovici ožujka 1946. godine. Primjerice, seoska jedinica komunista iz Šumbera navodi da su u prvoj polovici veljače aktivisti pisali parole po svim kućama i da se sveukupno napisalo »150 parola i to naj više: 'Hoćemo Tita i Republiku', 'Nije Tito koji hoće Istru već je Istra koja hoće Tita', 'Živijo Trst

49 Berto ČRNJA, *Zbogom drugovi*, Matica hrvatska, Rijeka, 1992., str. 137–138.

50 DAPA, HR-DAPA-391, GK SKH Rovinj 1945-1955, Relazione sulla riunione del comitato cittadino del PCRG, 18. I. 1946., kutija 1.

51 DAPA, HR-DAPA-386, KK SKH Labin 1945-1954, Seoska jedinica Fučki, dok. 92/46, 29. I. 1946., kutija 2.

52 DAPA, HR-DAPA-386, KK SKH Labin 1945-1954, Mjesna jedinica KPH Raša – Izvještaj, 30. I. 1946., kutija 2.

53 *Isto*.

VII F.J.J.K.⁵⁴ i t.d. raznih parola.«⁵⁵ Pored grafita pripremljene su i slike i zastave po svim kućama, tri slavluka sa slikama i parolama »Tito«, a uredio se i kulturni dom »za doček delegacije«.⁵⁶

Isti sklop simboličkih akcija provodi se i po drugim mjestima. Tako iz sela Bartiči javljaju: »Situacija u našem selu nije slaba, narod je dobro – spreman [za] dolazanje međunarodne komisije. Ispisane parole i zakitane kuće i slika Tita itd.«⁵⁷ Sličnu situaciju opisuju i aktivisti iz sela Blaškovići, koji naglašavaju kako su na terenu ispisali 180 parola i izradili 8 slavluka (»arki«),⁵⁸ a iz sela Veli Golji javljaju kako pripreme napreduju po planu: narod je mobiliziran, izrađena su tri slavluka, postavljene su zastave i »svaka kuća ima neki znak nasega druga Tita i dokaze želja da mi očemo priključenje F.N.R.J.«.⁵⁹ U selima Rovinjštine pripreme su također bile u tijeku, pa tako odgovorni gradski partijski odbor obavještava nadređene iz Oblasnog odbora kako su sela spremna, a posebno se ističu Mondelaco, gdje je »stanovništvo aktivno u pripremama«, te Španidiga, gdje »cijelo stanovništvo sudjeluje u uređenju svog sela, što je zasluha učinkovitosti organizacije Partije«.⁶⁰

Aktivisti iz sela Ružići detaljnije opisuju situaciju u svojoj sredini: »Kod nas se spremamo dobro. Svaka kuća ima zastave i ispisana sa parolama Titom i da se priključimo FNRJ.«⁶¹ Navode da su formirali i seosku komisiju čiji je zadatak dočekati savezničke delegacije ako one posjete selo, naglašavajući da su na sastancima raspravljali o načinu i formi dočeka, prateći i uputu o korištenju tradicijskih simbola, poput nošnje: »Znamo kako ćemo nim dokazat naše patnje pokle 25 godina fašizma, i da se ubučemo u staru nošnju i da budemo se lepo komportali.«⁶² Također, na sastancima zaključuju kako je važno biti u stanju pripravnosti, prateći tako upute koje stižu odozgo: »Ku oni ne dođu ni 15 dana treba da smo mi uvijek spremni da mi mislimo da oni će doć.«⁶³

Upravo je u pogledu održavanja spremnosti lokalnih zajednica važan trenutak predstavljalo formiranje lokalnih delegacija, čija je funkcija bila predstavljati određeno mjesto (grad ili selo) pred savezničkom Komisijom. Ove su lokalne skupine trebale biti spremne da u svakom trenutku pred savezničke delegate iznesu projugoslavenske zahtjeve i želje žitelja svoga mjesta, kao i određene podatke kojima takve težnje potkrjepljuju. Tako partijska

54 Kratica sadržana u paroli – F.J.J.K. – označava Federalnu jedinicu Julijske krajine, zamišljenu kao sedmu federalnu jedinicu Jugoslavije sa središtem u Trstu.

55 DAPA, HR-DAPA-386, KK SKH Labin 1945-1954, Izvještaj mjesnog komiteta Šumber, 14. II. 1946., kutija 2.

56 *Isto.*

57 DAPA, HR-DAPA-386, KK SKH Labin 1945-1954, Seoska jedinica Bartiči, dok. 220/46, 15. III. 1946., kutija 2.

58 DAPA, HR-DAPA-386, KK SKH Labin 1945-1954, Seoska jedinica Blaškovići, dok. 247/46, 1.III.1946., kutija 2.

59 DAPA, HR-DAPA-386, KK SKH Labin 1945-1954, Seoska jedinica Veli Golji, dok. 175/46, 28. II. 1946., kutija 2.

60 DAPA, HR-DAPA-391, GK SKH Rovinj 1945-1955, All' Oblasni Agit.-Prop. del P.C.R.G. per l'Istria, 5. III. 1946., kutija 1.

61 DAPA, HR-DAPA-386, KK SKH Labin 1945-1954, Seoska jedinica Ružići, dok. 149/46, 18. II. 1946., kutija 2.

62 *Isto.*

63 *Isto.* Prema dostupnim izvorima jasno je da Međusaveznička komisija na kraju nije posjetila selo Ružići.

jedinica iz sela Sveti Martin javlja kako je njihova jedinica pripremila popis stanovništva prema nacionalnosti, popis boraca iz sela koji su sudjelovali u NOB-u, kao i broj poginulih i interniranih,⁶⁴ a iz Raše javljaju kako je komisija za doček delegacije spremna s podatcima.⁶⁵ S druge strane, u gradovima je situacija složenija i lokalni komunisti potiču formiranje više delegacija koje predstavljaju različite gradske skupine. Tako se u Rovinju formira ukupno deset delegacija: tri delegacije gradskih četvrti, dvije koje predstavljaju radništvo iz lokalnih tvornica te po jedna delegacija obitelji poginulih boraca, Ujedinjenih sindikata, udruženja partizana, antifašističke omladine i pomorskih sindikata.⁶⁶

Pored mobilizacije lokalnih delegacija, direktive su nalagale mobilizaciju cjelokupnoga lokalnog stanovništva, s ciljem širenja pristanka i podrške jugoslavenskom rješenju. Prema arhivskoj građi, izgleda da je u tom pogledu uloženo i najviše napora lokalnih aktivista jer su u nekim mjestima mještani izražavali određene sumnje i izostanak angažmana, barem u početku. Takvu situaciju na terenu potvrđuje, primjerice, Narodni odbor Kotara Buzet-Kras koji krajem siječnja izvještava: »Narod je spreman na sve kao što i sada u vezi sa pripremanjem za doček međunarodne komisije i za bilo koje manifestacije. Ali samo što postoji kod naroda ali to djelomično ona sumnja da ćemo ponovno pripasti pod Italiju, ali to u manjoj mjeri.«⁶⁷

O kompleksnom odnosu s lokalnim stanovništvom izvještavaju i rovinjski komunisti u svom dopisu Oblasnom Agitpropu: »U početku stanovništvo nije uviđalo važnost priprema koje su naše organizacije provodile.«⁶⁸ S obzirom na nepredvidljivost trenutka dolaska savezničke Komisije bilo je nužno preokrenuti i popraviti stanje na terenu: »Tako je ofenziva koju su naše organizacije pokrenule, uz sve pripreme koje su uključivale natpise na zidovima, vijence, zastavice, izlaganje portreta Tita, ploče s imenima poginulih drugova postavljene na mjestima njihove žrtve itd., dovela do poboljšanja naše političke situacije.«⁶⁹ Ipak, rovinjski komunisti ističu kako je potreban kontinuiran terenski rad s ljudima: »S obzirom na to da je čekanje dugo, mase, ako se ne odgajaju i ne potiču neprekidno, lako zapadaju u pasivnost – najjače oružje lokalne reakcije.«⁷⁰

Pored rada s »masama«, čije će kompleksnosti i poteškoće biti pomnije ispitane u idućem poglavlju, aktivisti su na terenu kontinuirano pratili i evaluirali rezultate vlastitih akcija, donoseći nove odredbe i smjernice. Na sastanku se jedinice Purgarija-Lanišće tako

64 DAPA, HR-DAPA-386, KK SKH Labin 1945-1954, Seoska partijska jedinica Sv. Martin, dok. 161/46, 22. II. 1946., kutija 2.

65 DAPA, HR-DAPA-386, KK SKH Labin 1945-1954, Mjesna jedinica KPH Raša – Izvještaj, 12. III. 1946., kutija 2.

66 DAPA, HR-DAPA-391, GK SKH Rovinj 1945-1955, Relazione del mese di Febbraio – All'Oblasni KKPJK per l'Istria, 3. III. 1946., kutija 1.

67 DAPA, HR-DAPA-79 ONO za Istru 1945-1947, Kotarski JNOF Buzet-Kras - Politički izvještaj kotara Buzet, 23. I. 1946., kutija 21.

68 DAPA, HR-DAPA-391, GK SKH Rovinj 1945-1955, All' Oblasni Agit.-Prop. del P.C.R.G. per l'Istria, 5. III. 1946., kutija 1.

69 *Isto.*

70 *Isto.*

zaključuje: »Nije bilo dovoljno ispisanih parola, tako da smo dali svakom članu nekoliko kuća, nek ispišu u roku četiri dana.«⁷¹ Iz Svete Nedjelje, pak, javljaju da u općini »ima sedam kuća bez slike od Tita«,⁷² a šumberski aktivisti početkom veljače raspoređuju zadatke »za ispisat čim više parola po svim kućama i za izvisiti čim više slavoluka koji se je vrlo malo do sada radilo«.⁷³

Intenzitet se djelovanja aktivista pojačavao u prvoj polovici ožujka. Približavanjem dolaska, odnosno obilaska Međusavezničke komisije primjećuje se i određeno napeto ubrzanje i doradivanje priprema. Nakon dolaska komisije u Trst 7. ožujka 1946.⁷⁴ komunisti iz Rovinja donose odluku o potrebi intenziviranja pisanja grafita i ukrašavanja grada, kao i o pojačanu organiziranju masovnih mitinga na kojima »treba naglasiti važnost predstojećih dana (odluke o našoj sudbini)«, uz naglasak da je nužno »staviti po strani svaki tehnički ili administrativni posao, kako bi se sve direktive KP-a provele do kraja«.⁷⁵

Na ovom je primjeru razvidno kako su se sve raspoložive snage lokalnih organizacija usmjeravale isključivo prema agitacijsko-propagandom radu, a kako bi se zadani ciljevi realizirali, pokreću se i natjecanja među aktivistima kako bi ih se dodatno motiviralo. Iz Raše tako javljaju kako se stalno radi na pisanju grafita, izradi novih slavoluka i ploča te kako se pokrenulo »takmičenje od sektora do sektora, koji će ljepše urediti«.⁷⁶ Uz natjecanja, lokalni se aktivisti dodatno motiviraju pohvalama koje se redovito objavljuju u regionalnom tisku, poput članaka u *Glasi Istre*. Tako se početkom ožujka posebno ističe angažman grupe mladih iz sela Korenići, koja je tijekom priprema dala »60 dobrovoljnih radnih sati, ispisala preko 500 parola i 150 petokrakih zvijezda, izradila sedamdeset jugoslavenskih zastava, splela 12 slavoluka, postavila na raznim mjestima sela sedam slika maršala Tita i generalissimusa Staljina, te isplela četiri vijenca za grobove palih drugova.«⁷⁷

Pored mnogih sličnih članaka koji istovremeno funkcioniraju kao alati mobilizacije i simbolična nagrađivanja aktivista te kao svojevrsne terenske reportaže, u tisku se redovito objavljuju i dopisi koje potpisuju prethodno spomenute lokalne delegacije i grupe koje predstavljaju određene kolektive, poput radnika, a potpisuju ih i čitave seoske zajednice. Ovi su dopisi najčešće upućivani Međusavezničkoj komisiji i savezničkom Savjetu ministara, a formatirani su kao brzozjavi koji odozdo, s lokalnih mikrorazina, prenose projugoslavenske želje i zahtjeve, kao i napomene o proživljenim fašističkim represalijama, nacionalnom samoodređenju naroda te zajedničkom životu, borbi i željama istarskih Hrvata

71 DAPA, HR-DAPA-386, KK SKH Labin 1945-1954, Jedinica Purgarija-Lanišće, dok. 325/46, 6. II. 1946., kutija 2.

72 DAPA, HR-DAPA-386, KK SKH Labin 1945-1954, Jedinica Sv. Nedjelja, dok. 14. III. 1946., kutija 2.

73 DAPA, HR-DAPA-386, KK SKH Labin 1945-1954, Seoska jedinica Šumber – Izvještaj, 4. II. 1946., kutija 2.

74 SMOLJAN i RUSAC, *Živio Tito!...*, str. 181.

75 DAPA, HR-DAPA-391, GK SKH Rovinj 1945-1955, Riunione del plenum del P.C.R.G., 9. III. 1946., kutija 1.

76 DAPA, HR-DAPA-386, KK SKH Labin 1945-1954, Mjesna jedinica KPH Raša – Izvještaj, 12. III. 1946., kutija 2.

77 »Omladina sela Korenići svečano se pripravila za doček komisije za razgraničenje«, *Glasi Istre*, god. IV, br. 170. (Rijeka, 3. III. 1946.), str. 2.

i Talijana. Tako se u jednoj »kompilaciji« brzojava u *Glasi Istre* ističu poruke koje stižu iz više sela, a u njima »svako selo izražava toplu želju, da ga posjeti Međunarodna komisija za razgraničenje i da se na licu mjesta uvjeri o narodnom pravu i volji«. ⁷⁸ Poruke stižu čak i iz pojedinih ulica istarskih gradova: »Narod ulice Dolčići grada Pazina u svojem telegramu traži: 'Nećemo Italiju, jer smo Hrvati, a Italija nas je uvijek tlačila. Mi jedino možemo živjeti u Jugoslaviji. Zato tražimo pravo rješenje naših granica.'« ⁷⁹ Vidljivo je kako ovi dopisi reflektiraju i sadržaje koji su artikulirani u partijskim uputama, a s druge strane ukazuju na intenzivno djelovanje aktivista u pogledu mobiliziranja lokalnoga stanovništva.

»Primjećuje se pasivnost mase« – lokalni problemi i izazovi na terenu

Iako većina izvještaja i dopisa sugeriraju da su pripreme tekle po planu i da su akcije izvršavane bez većih poteškoća uz povoljne okolnosti te uz podršku i angažman lokalnih zajednica, pomnim se čitanjem arhivske građe može uočiti i niz problema koje su aktivisti morali rješavati, kao i niz izazova koji su otežavali njihov politički rad. Jedan su takav izazov predstavljale nepogodne vremenske okolnosti, poput kiša i jaka nevremena, koje su uništavale izgrađene slavoluke, transparente, ploče i grafite. Jedan takav slučaj opisuju komunisti iz Rovinja, koji početkom ožujka ustanovljuju kako je potrebno ponovno urediti grad i postaviti ukrase koje su pripremili za dolazak savezničke Komisije »jer je loše vrijeme sve uništilo«. ⁸⁰

Ipak, čini se da su najveći problemi i izazovi proizlazili iz odnosa s lokalnim stanovništvom. U nekim zapisima i izvještajima navodi se problem pasivnosti, odnosno neangažmana dijela mještana. Primjerice, u drugoj polovici ožujka Kotarski NOO Buzet-Kras javlja Oblasnom odboru za Istru kako je narod aktivan i spreman za manifestiranje, »osim nekih pojedinaca u samom mjestu Buzet«. ⁸¹ Narodni odbor iz Labina, u svom izvještaju VUJA-i, javlja kako je situacija u naselju Plomin Luka »nepovoljna« – na manifestacijama je bila prisutna tek manja grupa ljudi, a drugi su »ostali kod kuće, pasivni«. ⁸²

Početkom ožujka i rovinjski komunisti opisuju sličnu situaciju u svom gradu: »Primjećuje se pasivnost mase prema pripremama za dolazak spomenute komisije.« ⁸³ Upozoravaju kako je u tom pogledu nužno uložiti dodatne napore jer je upravo pasivnost »najjače oružje lokalne reakcije«. ⁸⁴ Pritom navode kako politička oporba nastoji pasivizirati mase

78 »Narod šalje brzojave u London«, *Glas Istre*, god. IV, br. 174. (Rijeka, 8. III. 1946.), str. 1.

79 *Isto*.

80 DAPA, HR-DAPA-391, GK SKH Rovinj 1945-1955, All' Oblasni Agit.-Prop. del P.C.R.G. per l'Istria, 5. III. 1946., kutija 1.

81 DAPA, HR-DAPA-79, ONO za Istru 1945-1947, Kotarski JNOF Buzet-Kras – Izvještaj kratkog rad. sastanka, 20. III. 1946., kutija 21.

82 DAPA, HR-DAPA-386, KK SKH LABIN 1945-1954, NO Labin – Izvještaj politički, 22. III. 1946., kutija 2.

83 DAPA, HR-DAPA-391, GK SKH Rovinj 1945-1955, All' Oblasni KKPJK per l'Istria, 3. III. 1946., kutija 1.

84 DAPA, HR-DAPA-391, GK SKH Rovinj 1945-1955, All' Oblasni Agit.-Prop. del P.C.R.G. per l'Istria, 5. III. 1946., kutija 1.

»govoreći kako je jedan fašizam uništen samo da bi se stvorio drugi«, pripremajući k tome i »podnošenje peticija o 'talijanstvu' Rovinja putem 'ezula' koji borave u zoni A«. ⁸⁵ U izvještaju rovinjski komunisti izdvajaju tri glavne oporbene skupine koje, prema njihovoj procjeni, lokalno djeluju protiv narodnih vlasti s ciljem pasiviziranja naroda: jednu ćeliju neofašista, jednu skupinu iredentista i jednu grupu trockista. O lokalnim trockistima ⁸⁶ navode kako ovu grupu čine »talijanski komunisti« koji okreću mase protiv gradskih vlasti te »ismijavaju i kritiziraju pripreme za dolazak Savezničke komisije, smatrajući ih običnim karnevalom«. ⁸⁷ Na kraju spominju i lokalni talijanski kler koji, prema njihovu tumačenju situacije, djeluje suptilnijim metodama pasivizacije.

Pored percipiranih i zabilježenih oporbenih skupina iz arhivske je građe moguće iščitati i postojanje kritika koje je stanovništvo, u nekim mjestima, izražavalo prema praksama i sadržaju priprema. Tako iz sela Radovići javljaju da određeni pojedinci »imaju užancu nešto brbljati«, ⁸⁸ a iz seoske jedinice Purgarija-Lanišće javljaju da se pripremama protive »pojedinci« koji »gledaju svoj lični interes«. ⁸⁹ Prema nekim izvještajima izgleda kako su se i eksplicitnija negodovanja povremeno manifestirala u određenim mjestima. Primjerice, aktivisti iz Kožljaka javljaju kako »narod kaže u većem broju da mi narod ne određujemo da kamo ćemo pripasti nego to da će odredit sami oni bez naroda«, dodajući pritom da pojedinci govore kako angažman oko slavluka i pisanja parola »ne vredi ništa«. ⁹⁰ Ista partijska jedinica sredinom ožujka javlja kako narod ne uviđa važnost priprema i dosadašnjega djelovanja te kako među lokalnim stanovništvom kruži glasina prema kojoj »Englezi paliju kuće gdje najdeju popisano [parolama]«, za što lokalni komunisti optužuju »reakciju« koja širi takve glasine te čak i briše grafitu s kuća. ⁹¹

U svezi s grafitima čini se da je do određenih poteškoća i nesuglasica dolazilo i zbog samoga jezika, osobito prilikom pisanja parola na hrvatskom jeziku. ⁹² Primjerice, u izvještaju labinskoga Kotarskog odbora početkom ožujka zabilježena je situacija u kojoj grupa omladinki iz Rapca nije pristala na pisanje grafita na hrvatskom jeziku »jer su kazale da

85 *Isto.*

86 S obzirom na manjak podataka i šturost izvještaja teško je procijeniti o kakvim je to rovinjskim »trockistima« riječ. Moglo bi se reći da je, u ovom slučaju, vrlo vjerojatno riječ o komunistima koji nisu bili titoistički nastrojeni ili, pak, nisu podržavali jugoslavensko rješenje. Za detaljniji pregled i analizu djelovanja komunista i odnosa između talijanskih i jugoslavenskih komunističkih skupina u pograničnom području vidi: Patrick KARLSEN, *Frontiera rossa. Il Pci, il confine orientale e il contesto internazionale 1941-1955*, LEG Edizioni, Gorizia, 2018.

87 DAPA, HR-DAPA-391, GK SKH Rovinj 1945-1955, All' Oblasni Agit.-Prop. del P.C.R.G. per l'Istria, 5. III. 1946., kutija 1.

88 DAPA, HR-DAPA-386, KK SKH LABIN 1945-1954, Seoska jedinica Radovići, dok. 83/46, 11. III. 1946., kutija 2.

89 DAPA, HR-DAPA-386, KK SKH Labin 1945-1954, Jedinica Purgarija-Lanišće, dok. 325/46, 6. II. 1946., kutija 2.

90 DAPA, HR-DAPA-386, KK SKH Labin 1945-1954, dok. 324/46, 26. II. 1946., kutija 2.

91 DAPA, HR-DAPA-386, KK SKH Labin 1945-1954, Partijska jedinica sela Kožljak, dok. 330/46, 14. III. 1946., kutija 2.

92 O jezičnim karakteristikama i kulturnim specifičnostima vidi: UŠIĆ, *Zidovi pamte...* str. 245–264.

nisu sposobne«. ⁹³ Stoga su od lokalnog odbora tražile da se akcija ispisivanja izvrši kolektivno te su nakon dolaska omladinki iz Labina »sve zajedno« sudjelovale u pripremama. ⁹⁴

U istom su izvještaju opisane i određene situacije u kojima su pojedini mještani kritizirali pisanje parola pretežito na hrvatskom jeziku, ukazujući na percipirani manjak parola na talijanskom jeziku. Spominju se »sitnoburžoaske familije« i pojedinci koji su se zbog nevremena i kiše »veselili i smijali da kako će se pomoćit slike Tita i parole«, kritizirajući usput kako »imade malo talijanskih parola i zastava«. ⁹⁵ Na tom se tragu spominje i talijanska »klasa intelektualaca« koja kritizira i ironizira pripreme i pojedine akcije, kritizirajući ono što su percipirali kao kontradikciju u primjeni koncepta bratstva i jedinstva: »...kazali [su] da stalno kažemo bratstvo i jedinstvo Hrvata i Talijana ali da se vidi kakvo bratstvo po parolama koje se je pisalo i po zastavama koje smo postavili«. ⁹⁶ Takve su kritike u drugom izvještaju pripisane djelovanju političke oporbe, prema kojoj se u labinskom kraju ispisuju »samo hrvatske parole a dosti malo talijanskih, da sada vidimo kakovo je bratsvo i jedinstvo Hrvata i Italijana«. ⁹⁷

U izvještajima se posebna pažnja usmjeravala i prema talijanskoj zajednici, odnosno stavovima i (ne)angažmanu onih dijelova stanovništva koji su se percipirali ili (samo)identificirali kao Talijani. U širem smislu, iz dostupne arhivske građe može se iščitati da su, prema procjenama projugoslavenskih aktivista, neki dijelovi talijanskoga stanovništva bili aktivni, a određene su se grupe distancirale ili, pak, protivile pripremama i jugoslavenskom rješenju, vjerujući u reintegraciju Istre u talijansku državu. Partijski Kotarski komitet Buzet-Kras, evaluirajući političku situaciju tijekom priprema i dolaska Komisije, dijeli talijansku manjinu na tri grupe: »... aktivni uz nas, pasivni ni simo ni tamo, protivni po strani«. ⁹⁸ Iz labinskoga kotara spominju, u izvještajima iz različitih lokacija, postojanje grupe koja je aktivna u pogledu jugoslavenskoga rješenja i grupe koja se protivi jugoslavenskom rješenju i pripremama za doček Komisije. Oko potonjih u jednom se izvještaju navodi: »...imademo pojedine Talijane intelektualce i radnike i stručnjake koji nisu bili zadovoljni da im se piše po kućama i nisu postavili ni Titove slike niti zastave na svoje kuće«, uz zaključak da su to »sve bivši fašisti«. ⁹⁹

U samom je Labinu, čini se, došlo i do određenih okršaja. ¹⁰⁰ Primjerice, u jednom se izvještaju navodi kako je 9. ožujka na »plesu došlo do neke bune« nakon što su »naše organizacije napravile Titovo kolo a po tome su se i oni [Talijani] sakupili i učinili talijan-

93 DAPA, HR-DAPA-386, KK SKH Labin 1945-1954, Izvještaj talijanske manjine, 5. III. 1946., kutija 2.

94 *Isto.*

95 *Isto.*

96 *Isto.*

97 DAPA, HR-DAPA-386, KK SKH LABIN 1945-1954, NO Labin – Izvještaj politički, 22. III. 1946., kutija 2.

98 DAPA, HR-DAPA-385, KK SKH BUZET, Izvještaj sastanka plenuma Komiteta, 7. IV. 1946., kutija 1.

99 DAPA, HR-DAPA-386, KK SKH LABIN 1945-1954, Izvještaj talijanske manjine, 5. III. 1946., kutija 2.

100 Do epizodičnih je okršaja dolazilo i u nekim drugim mjestima, poput Pirana ili Kopra. Vidi: Fabio TODERO, *La patria alla frontiera: Storia dell'irredentismo adriatico*, Laterza, Bari – Roma, 2025., str. 220–221.

ski 'girotondo'«, nakon čega su ih omladinski aktivisti zaustavili i izbacili.¹⁰¹ Dan nakon ovog incidenta na plesu pronađeni su letci u kojima se kritizira jugoslavenska propagandna kampanja, u njima je pisalo »da neka Hrvati ne misle da će Istru učiniti hrvatsku kada je talijanska, jedan Talijan koji ne vidi neka opre oči i neka ne vjeruje propagandu Titovu, da nije moguće da jedan Talijan se pretvori u Hrvata«.¹⁰²

S druge strane, opisuju se i spominju slučajevi u kojima su dijelovi lokalnoga talijanskog stanovništva sudjelovali u pripremama, pristajući na jugoslavensko rješenje, pa se tako u izvještaju labinskoga Kotarskog odbora u drugoj polovici ožujka navodi kako se situacija s Talijanima »mnogo poboljšala« te da se mnogo lokalnih Talijana priključilo manifestacijama »sa transparentima i zastavama kličući za priključenje F.N.R.J.«.¹⁰³ Nadalje, u drugom dokumentu, pod nazivom *Izvještaj talijanske manjine*, koji je Kotarski odbor podnio Vojnoj upravi, navodi se kako su u naselju Plomin Luka »sve one familije koje su potalijanašene«, odnosno talijanizirane, pred svojim kućama postavile ploče na kojima su ispisale želje za priključenjem Jugoslaviji iako se »osjećaju Talijani«.¹⁰⁴

»Sve sile upotrebile su se na terenu« – utjecaj kampanje na lokalne odbore i partijske jedinice

Intenzivan rad na pripremama za doček Međusavezničke komisije znatno je utjecao na rad lokalnih odbora, komiteta i partijskih jedinica. Potpuna je mobilizacija članstva otežala, a ponegdje i onemogućila, redovno funkcioniranje lokalnih vlasti u pogledu administrativnih poslova i svakodnevnih civilnih aktivnosti. Tako Kotarski NO Labin početkom ožujka izvještava da se »rad ustanova kotarskog NO-a općenito u zadnje vrijeme zaustavio, jer članovi su dnevno svi po terenu radi polit.[ičkog] rada«.¹⁰⁵ Slično tome, Kotarski NO Buje javlja da tijekom veljače nije održan nijedan sastanak iz istoga razloga,¹⁰⁶ a u istom je stanju »blokade« bio i Kotarski odbor Buzet-Kras, koji također »nije održavao sjednice pošto je dolazak komisije spriječio daljnji rad. Sve sile upotrebile su se na terenu.«¹⁰⁷

U pogledu političkoga rada na terenu osobito su se isticale lokalne partijske jedinice, iz čijih je izvještaja i zapisnika razvidno da je njihov fokus djelovanja tijekom veljače i ožujka bio usmjeren gotovo isključivo na mobilizaciju lokalnoga stanovništva i na agitacijsko-propagandni rad. Usto, članovi i aktivisti pojedinih lokalnih partijskih organizacija morali su

101 DAPA, HR-DAPA-386, KK SKH LABIN 1945-1954, Izvještaj talijanske manjine, 22. III. 1946., kutija 2.

102 *Isto.*

103 *Isto.*

104 DAPA, HR-DAPA-386, KK SKH LABIN 1945-1954, Izvještaj talijanske manjine, 5. III. 1946., kutija 2.

105 DAPA, HR-DAPA-386, KK SKH Labin 1945-1954, Kotar Labin – Politički izvještaj, 313/46, 5. III. 1946., kutija 2.

106 DAPA, HR-DAPA-79 ONO za Istru 1945-1947, Kotarski NO Buje, Riunioni del Comitato esecutivo, 22. II. 1946., kutija 21.

107 DAPA, HR-DAPA-79 ONO za Istru 1945-1947, Kotarski NO Buzet-Kras, Izvještaj kratkog rad. sastanka, 20. III. 1946., kutija 21.

se isticati vlastitim primjerom i angažmanom. Komunisti iz Rovinja tako donose odluku prema kojoj »svaki član i svaki simpatizer Partije mora imati natpis na svojoj kući i učiniti sve što je moguće da uvjeri i druge, koji to nisu; natpisi moraju biti značajni i konkretni, za priključenje Jugoslaviji«. ¹⁰⁸

Angažman je članova lokalnih jedinica evaluiran na internim sastancima, što ukazuje na značaj koji su lokalne organizacije pridavale pripremama. Iz arhivske se građe mogu iščitati pohvale i kritike članovima nakon obilaska Međusavezničke komisije, kao i procjene dovoljnoga ili nedovoljnog angažmana pojedinih sekcija i članova partijskih jedinica u tijeku priprema. Iz Rovinja lokalni komunisti tako javljaju da su lokalne jedinice aktivne u pripremama – »ali ne odgovaraju u potpunosti i stalno ih treba motivirati«. ¹⁰⁹ U drugom se izvještaju ističe situacija u Rovinjskom Selu, gdje je tek nekolicina aktivista odradila tehničke poslove, poput grafita ili transparentata, a lokalna partijska organizacija nije u potpunosti ispunjavala svoju ulogu i zadatke. ¹¹⁰

U Bujama, na sastanku Kotarskoga NO-a krajem ožujka, posebno su istaknuti i pohvaljeni rukovoditelji pojedinih sekcija »koji su se najviše istaknuli u obavljenim zadacima«. ¹¹¹ S druge strane, pojedini aktivisti kritizirani su zbog vlastitog neangažmana ili odstupanja od zacrtanih ciljeva i zadataka, ponekad i na vrlo osobnoj razini. U tom je pogledu zanimljiv jedan partikularan primjer iz Raše, gdje je jedna aktivistkinja kritizirana od strane lokalne partijske jedinice jer je tijekom boravka Međusavezničke komisije u Podlabinu prerano otišla s terena sa svojim partnerom: »...kritikirali smo da kada je bila komisija u Podlabin da je otišla u Rašu već na 6 sati sa njezinim mladićem«. ¹¹²

Evaluacija rada i angažmana aktivista tijekom priprema rezultirala je, prema analiziranoj građi, čak i izbacivanjem, odnosno primanjem u Partiju. Komunisti iz Kotarskoga komiteta Buzet-Kras tako javljaju Oblasnom komitetu Komunističke partije Julijske krajine kako se određen dio članstva pokazao iznimno aktivnim u pripremama, a određeni su članovi bili pasivni i »nisu se istakli u toku pripremanja«, navodeći kako je »zbog njihovog kolebanja i masa ostala pasivna da se ni odazvala na manifestaciju koja se je sprovodila na Porta-Portonu«. ¹¹³ S tim u svezi obavještavaju da će u skorije vrijeme Oblasnom komitetu biti dostavljeni detaljni podatci o tim pojedincima, predviđajući da će se »jedan dio tih [članova] izbaciti iz Partije«. ¹¹⁴ Početkom travnja, u drugom izvještaju Oblasnom komitetu, ponovno opisuju situaciju i dinamiku priprema, naglašavajući kako su »jedni članovi Par-

108 DAPA, HR-DAPA-391, GK SKH Rovinj 1945-1955, Riunione del plenum del P.C.R.G, 9. III. 1946., kutija 1.

109 DAPA, HR-DAPA-391, GK SKH Rovinj 1945-1955, Relazione del mese di Febbraio – All' Oblasni KKPJK per l'Istria, 3. III. 1946., kutija 1.

110 DAPA, HR-DAPA-391, GK SKH Rovinj 1945-1955, All' Oblasni Agit.-Prop. del P.C.R.G. per l'Istria, 7. III. 1946., kutija 1.

111 DAPA, HR-DAPA-79 ONO za Istru 1945-1947, Kotarski NO Buje, Verbale della riunione del Comitato esecutivo del distretto di Buie d'Istria, 28. III. 1946., kutija 21.

112 DAPA, HR-DAPA-386, KK SKH Labin 1945-1954, Jedinica KPJK Raša – Izvještaj, 28. III. 1946., kutija 2.

113 DAPA, HR-DAPA-385, KK SKH BUZET, Oblasnom Komitetu K.P.J.K. za Istru – Organizzazioni izvještaj za mjesec februar i mart, 31. III. 1946., kutija 1.

114 *Isto*.

tije shvatili važnost toga i kao takvi pokazali se aktivni, dok jedni nisu prihvatili važnost toga niti su se kao takvi pokazali na radu, tako da ćemo u isto vrijeme imati nekoliko članova za izbaciti. Sa druge strane, imat ćemo nekoliko novih za primiti.«¹¹⁵

U konačnici, na temelju dostupne literature i materijala koji su, unatoč značaju posjeta Međusavezničke komisije i dalje oskudni u znanstvenom polju, može se zaključiti kako su rezultati intenzivna rada istarskih aktivista, usprkos poteškoćama i problemima, bili zadovoljavajući za (pro)jugoslavensku stranu. Naime, boravak i obilazak Komisije u Zoni B tijekom ožujka 1946. godine konstantno je praćen masovnim manifestacijama, grafitima, transparentima, zastavama i drugim elementima koji su naznačeni u članku.¹¹⁶ Potvrdu je moguće pronaći i u memoarima Sergeja Tokareva, člana sovjetske delegacije, koji u svojim bilješkama s terena često spominje sveprisutnost projugoslavenskih manifestacija, transparenta, zastava i osobito grafita.¹¹⁷ Ipak, sama tema boravka i obilaska Komisije, kao i analiza provedbe pripremnih akcija u Zoni A, ali i epizodičnih okršaja i protalijanskih gesti u Zoni B, predstavljaju teme budućih dubinskih istraživanja koja bi mogla dodatno pojašniti društveno-političke dinamike i svakodnevicu istarskoga poraća jer ovakve i slične (mikro) analize ne osvjetljavaju samo jednu povijesnu epizodu nego i otkrivaju kako se politički procesi i prakse (re)produciraju, pregovaraju, tumače ili, pak, osporavaju na heterogenom i dinamičnom terenu.

Zaključak

Analiza priprema za dolazak Međusavezničke komisije u istarsku Zonu B otkriva višedimenzionalan proces političke mobilizacije i akcije na mikrorazinama, a upravo je pogled na mikrorazine pokazao kako su lokalni politički procesi bili dubinski isprepleteni s međunarodnim procesima i kako se politička moć i praksa materijalizirala u poratnoj istarskoj svakodnevici. U tom je pogledu zanimljivo pratiti kako su se partijske direktive prelijevale s viših razina na niže, gdje su lokalni odbori i partijske jedinice postajali operativni centri Agitpropa balansirajući između planske strukture i izazova na terenu: iako je kampanja strukturirana odozgo, ona je bila ispunjena lokalnim dinamizmom koji je utjecao na provedbu zacrtane strategije. Naime, iz analize dostupne građe moguće je iščitati

115 DAPA, HR-DAPA-385, KK SKH BUZET, Oblasnom Komitetu K.P.J.K. za Istru – Izvještaj sastanka plenuma Komiteta, 7. IV. 1946., kutija 1.

116 Vidi: SMOLJAN i RUSAC, *Živio Tito!...* Najdetajniji prikaz boravka Međusavezničke komisije u Istri dosad realiziran je na izložbi *Dobro došli! 75 godina od boravka Međusavezničke komisije za razgraničenje u Istri*, koja je u svibnju 2021. otvorena u Muzeju grada Pazina. Autor izložbe, Ivan Smoljan, prikupio je i predstavio zadivljujuću količinu materijala i podataka, poput fotografija, mapa, arhivske građe, novinskih članaka, usmenih svjedočanstava i memoarskih zapisa, koji su rasvijetlili mnoge neistražene aspekte ovoga povijesnog događaja. Smoljan je tako, u ovom značajnom muzejskom radu, prvi put u javnost iznio i uokvirio ovu temu *per se*, ukazavši na njenu povijesnu važnost i višeslojnost. Izložbeni materijal, podatci i analitičko-deskriptivan tekst objavljeni su u sadržajnom katalogu: Ivan SMOLJAN, *Dobro došli! 75 godina od boravka Međusavezničke komisije za razgraničenje u Istri*, Muzej grada Pazina, Pazin, 2021.

117 Sergej TOKAREV, *Trieste 1946-1947 nel diario di un componente sovietico della commissione per i confini italo-jugoslavi*, Del Bianco Editore, Udine, 1995., str. 71.

kako je proces provedbe kampanje, unatoč jasnim i unaprijed definiranim planovima, bio povremeno neujednačen, nestabilan i kontradiktoran: nesigurnost, lokalni mikrootpori i percipirani neangažman pojedinih sredina i grupa, kao i naznačene ideološke i međukulturne napetosti i kritike s naglaskom na poziciju talijanskih zajednica, svjedoče o konstantnom pregovaranju političke moći i prakse u prostoru istarskoga poraća.

Također, pasivnost određenoga dijela lokalnog stanovništva te neslaganje dijela talijanskih zajednica, što su aktivisti bilježili u izvještajima, ukazuju na poratnu društveno-političku polarizaciju u Zoni B koja je proturječila priželjkivanom složnom angažmanu oko priključenja Jugoslaviji, a upravo je postizanje suglasja jedan od većih izazova s kojim su se aktivisti suočavali. Prema analiziranoj građi moguće je zaključiti da su u tom pogledu možda i najveće komplikacije proizlazile iz odnosa s dijelom talijanskoga stanovništva, koje je svoje neslaganje s jugoslavenskim rješenjem te sadržajem i načinom provedbe kampanje manifestiralo kritikama i nesudjelovanjem u pripremama, čemu svjedoče zapisi iz labinskoga kraja, ali i njihov masovni odlazak iz Istre u poratnim godinama.¹¹⁸ Pored toga, zabilježeni neangažman dijela lokalnoga stanovništva i dodatni mobilizacijski naponi aktivista ukazuju na postojeće različito poimanje političkih prioriteta i nacionalnih pitanja, na svojevrsnu diskrepanciju između političkoga mišljenja vodećih aktivista i preokupacija dijela lokalnih zajednica diljem Istre.¹¹⁹

S druge strane, može se zaključiti da su lokalne zajednice, prema analiziranoj građi i dostupnoj literaturi, većim dijelom pristale te aktivno i u velikom broju sudjelovale u manifestacijama i određenim akcijama, poput uređivanja gradova i sela ili slanja brzojava, što ukazuje na uspješnost djelovanja aktivista. Pritom, može se reći da lokalne zajednice nisu bile samo puki »objekti« mobilizacije i propagande nego akteri u tumačenju, provedbi i prilagodbi kampanje. Analiza pokazuje i to da istarski aktivisti nisu bili samo puki izvršitelji naredbi nego i medijatori između partijskih direktiva i realnih uvjeta na terenu, ali i lokalni tumači te svojevrsni »kroničari«, koji su kontinuirano pratili i interpretirali opću situaciju na terenu te efekt akcija u svojim zajednicama.

U konačnici, fokusom na lokalno rasvijetlili su se modaliteti političkoga djelovanja u Istri u neposrednom poraću, koji su svojim intenzitetom, kapilarnošću i kontradikcijama tijekom više od dva mjeseca znatno utjecali na društveno-politički život Zone B – od političkih agitacija, koje su ispunjavale prostore svakodnevice, preko lokalnih političkih napetosti, do blokade funkcioniranja lokalnih narodnih odbora. Pogled na lokalne mikrorazine dao je tako uvid u složenu interakciju i kontrast između pristupa odozgo i praksi i mišljenja odozdo, u dinamičnu i višeslojnu narav političkih procesa i akcija u istarskom poratnom kontekstu koji je bio opterećen posljedicama rata i neizvjesnošću razgraničenja koju je trebala razriješiti upravo Međusaveznička komisija.

118 Vidi: Cristiana COLUMMI, Liliana FERRARI, Gianna NASSISI, Germano TRANI, *Storia di un esodo. Istria 1945-1956*, Istituto regionale per la storia del Movimento di liberazione nel Friuli-Venezia Giulia, Trieste, 1980.

119 Za detaljniju analizu vidi: Mila ORLIĆ, *Identità di confine...*

Popis izvora

Arhivsko gradivo

Državni arhiv u Pazinu, HR-DAPA-79, Oblasni narodni odbor za Istru.

Državni arhiv u Pazinu, HR-DAPA-385, Kotarski komitet Saveza komunista Hrvatske Buzet.

Državni arhiv u Pazinu, HR-DAPA-386, Kotarski komitet Saveza komunista Hrvatske Labin.

Državni arhiv u Pazinu, HR-DAPA-391, Gradski komitet Saveza komunista Hrvatske Rovinj.

Državni arhiv u Pazinu, HR-DAPA-397, Oblasni odbor jedinstvene narodnooslobodilačke fronte za Istru.

Literatura

CATTARUZZA, Marina: *L'Italia e il confine orientale 1866-2006*, Il Mulino, Bologna, 2008.

CATTUNAR, Alessandro: *Storia di una linea bianca. Gorizia, il confine, il Novecento*, Bottega Errante Edizioni, Udine, 2024.

COLUMMI, Cristiana, FERRARI, Liliana, NASSISI, Gianna i TRANI, Germano: *Storia di un esodo. Istria 1945-1956.*, Istituto regionale per la storia del Movimento di liberazione nel Friuli-Venezia Giulia, Trieste, 1980.

ČRNJA, Berto: *Zbogom drugovi*, Matica hrvatska, Rijeka, 1992.

DUKOVSKI, Darko: *Rat i mir istarski: model povijesne prijelomnice (1943. – 1955.)*. C.A.S.H., Pula, 2001.

DUKOVSKI, Darko: *Istra i Rijeka u prvoj polovici 20. stoljeća (1918-1947)*. Leykam International, Zagreb, 2011.

FERLETIC, Andrej: »Propagandni in politično-propagandni napisi ter grafiti na Primorskem v letih pred, med in po drugi svetovni vojni«, *Zgodovinski časopis*, 61(1-2 (135)), 2007., str. 113 – 140.

FERRARI, Liliana: »L'esodo da Pola«, u: Cristiana COLUMMI, Liliana FERRARI, Gianna NASSISI, Germano TRANI, *Storia di un esodo. Istria 1945-1956.*, Istituto regionale per la storia del Movimento di liberazione nel Friuli-Venezia Giulia, Trieste, 1980.

KARLSEN, Patrick: *Frontiera rossa. Il Pci, il confine orientale e il contesto internazionale 1941-1955*, LEG Edizioni, Gorizia, 2018.

KOTEK, Joel: »Divided cities in the European cultural context«, *Progress in Planning*, 52, 1999., str. 227 – 237.

MIKOLIĆ, Mario: *Istra 1941 – 1947. Godine velikih preokreta*, Barbat, Zagreb, 2003.

MOSCARDA OBLAK, Orietta: *Il «potere popolare» in Istria 1945-1953*. Centro di ricerche storiche – Rovigno, Rovinj, 2016.

- NASSISI, Gianna: »Istria: 1945-1947«, u: Cristiana COLUMMI, Liliana FERRARI, Gianna NASSISI, Germano TRANI, *Storia di un esodo. Istria 1945-1956.*, Istituto regionale per la storia del Movimento di liberazione nel Friuli-Venezia Giulia, Trieste, 1980., str. 87 – 144.
- ORLIĆ, Mila: *Identità di confine: Storia dell'Istria e degli istriani dal 1943 a oggi.* Viella, Rim, 2023.
- SLUGA, Glenda: *The Problem of Trieste and the Italo-Yugoslav Border: Difference, Identity, and Sovereignty in Twentieth-Century Europe*, SUNY Press, Albany, 2001.
- SMOLJAN, Ivan: *Dobro došli! 75 godina od boravka Međusavezničke komisije za razgraničenje u Istri*, Muzej grada Pazina, Pazin, 2021.
- SMOLJAN, Ivan i RUSAC, Nikolina: »'Živio Tito!' Parole povodom dolaska Međusavezničke komisije za razgraničenje u Istru 1946. godine«, u: Igor DUDA (ur.), *Komunisti i komunističke partije: politike, akcije, debate*, Srednja Europa i Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Zagreb – Pula, 2019.
- SPAZZALI, Roberto: *Pola, città perduta. L'agonia, l'esodo (1945-47)*, Ares, Milano, 2022.
- ŠESTAN, Josip: *Sjećanja jednog učitelja: od rodnog Draguča do saborskih klupa*, Mathias Flacius, Labin, 2008.
- ŠKRBIĆ ALEMPIJEVIĆ, Nevena: »Značenja tradicijskoga pri konstruiranju istarskih identiteta«, *Studia ethnologica Croatica*, 14/15(1), 2003., str. 69 – 88.
- TENCA MONTINI, Federico: *...Trst ne damo! Jugoslavija i Tršćansko pitanje 1945-1954!*, Srednja Europa, Zagreb, 2021.
- TODERO, Fabio: *La patria alla frontiera: Storia dell'irredentismo adriatico*, Laterza, Bari – Roma, 2025.
- TOKAREV, Sergej: *Trieste 1946-1947 nel diario di un componente sovietico della commissione per i confini italo-jugoslavi*. Del Bianco Editore, Udine, 1995.
- TROGRLIĆ, Stipan: *Odnosi Katoličke crkve u Istri i jugoslavenske državne vlasti 1945. – 1954.*, Josip Turčinović, Pazin, 2008.
- UŠIĆ, Eric: *Zidovi pamte: Vizualna etnografija političkih grafita iz Drugog svjetskog rata i poraća u Istri*. Srednja Europa, Zagreb, 2024.

Tisak

- »Omladina sela Korenići svečano se pripravila za doček komisije za razgraničenje«, *Glas Istre*, god. IV, br. 170., Rijeka, 3. III. 1946.
- »Narod šalje brzojave u London«, *Glas Istre*, god. IV, br. 174. (Rijeka, 8. III. 1946.), str. 1.
- »Trieste Out to Impress. Boundary Commission Starts Its Work«, *The Guardian*, London, 11. III. 1946.

SAŽETAK

Pripreme za dolazak Međusavezničke komisije u Istru 1946.: lokalne političke prakse i izazovi u Zoni B

Članak analizira (pro)jugoslavenske pripreme za dolazak Međusavezničke komisije za razgraničenje koje su se provodile u istarskoj Zoni B u veljači i ožujku 1946. godine. Analiza je fokusirana na političke prakse i agitacijsko-propagandne aktivnosti lokalnih organizacija (narodnih odbora i partijskih jedinica) te na probleme i izazove koje su lokalni aktivisti susretali na terenu diljem Istre. Temeljeći se na arhivskoj građi Državnog arhiva u Pazinu, članak istražuje kako su se partijske direktive kanalizirale i implementirale na lokalnim mikrorazinama te kako su ih lokalni odbori, partijske jedinice i aktivisti tumačili, provodili i prilagođavali terenskim uvjetima. Jugoslavenska vlast u Zoni B omogućila je neposredno i relativno nesmetano provođenje pripremne kampanje, koja je uključivala niz simboličkih aktivnosti, poput izrade transparentata i zastava, pisanja projugoslavenskih grafita, aktivacije i mobilizacije lokalnoga stanovništva, formiranja lokalnih delegacija, slanja brzjava i dopisa, organizacija svečanih dočeka itd. Iako strukturirana i organizirana »odozgo«, s jasnim planom i zacrtanim koracima, članak pokazuje kako je kampanja, u pojedinim slučajevima i na pojedinim lokacijama, nailazila na poteškoće i neujednačenu provedbu: analiza građe pokazuje kako su aktivisti nailazili na sklop izazova i problema, poput mikrootpora pojedinaca i grupa, nerazumijevanja ili neangažmana mještana, jezičnih poteškoća i međukulturnih napetosti. Pored toga, analiza građe pokazuje kako je kampanja znatno utjecala na funkcioniranje lokalnih vlasti, često blokirajući administrativne poslove lokalnih odbora u korist političke terenske akcije. U cjelini članak pruža uvid u operativne mehanizme i poteškoće jugoslavenske političke akcije i organizacije na mikrorazini diljem Istre, doprinoseći razumijevanju lokalnih procesa, odnosa i praksi unutar šire geopolitičke dinamike razgraničenja između Italije i Jugoslavije. Rad doprinosi i rasvjetljavanju složena međuodnosa i kontrasta između političkoga pristupa »odozgo« i lokalne akcije »odozdo«, ukazujući na kompleksnost i dinamiku političke mobilizacije i svakodnevice u poslijeratnoj Istri.

SUMMARY

Preparations for the Arrival of the Interallied Boundary Commission in Istria in 1946: Local Political Practices and Challenges in Zone B

This article analyzes the (pro)Yugoslav preparations for the arrival of the Interallied Boundary Commission carried out in Istria's Zone B in February and March 1946. The focus is on the political practices and agitation-propaganda activities of local organizations (People's Committees and Communist Party units) as well as the problems and challenges faced by local activists across Istria. Based on archival material from the State Archives in Pazin, the article examines how party directives were channeled and implemented at the local micro level, and how local committees, party units, and activists interpreted, carried out, and adapted these directives to the conditions in the field. The Yugoslav authorities in Zone B enabled the direct and relatively unhindered implementation of the preparatory campaign, which included a range of symbolic activities such as creating banners and flags, writing pro-Yugoslav graffiti, activating and mobilizing the local population, forming local delegations, sending telegrams and letters, organizing public demonstrations, and more. Although structured and organized »from above,« with a clear plan and outlined steps, the article shows that the campaign in some instances and locations encountered difficulties and inconsistent implementation. The archival analysis reveals that activists faced a range of challenges and problems, such as micro-obstructions from individuals and groups, misunderstanding or disengagement from local residents, language barriers, and intercultural tensions. Additionally, the analysis shows that the campaign significantly affected the functioning of local authorities, often hindering the administrative work of people's committees in favor of political field activities. Overall, the article provides an insight into the operational mechanisms and challenges of Yugoslav political action and organization at the micro level throughout Istria, contributing to the understanding of local processes, relationships, and practices within the broader geopolitical context of the border demarcation between Italy and Yugoslavia. The work also sheds light on the complex interplay and contrasts between top-down political approaches and bottom-up local action, highlighting the complexity and dynamics of political mobilization and everyday life in postwar Istria.

RIASSUNTO

I preparativi per l'arrivo della Commissione interalleata in Istria nel 1946: pratiche politiche locali e problematiche nella Zona B

L'articolo analizza i preparativi (pro)jugoslavi per l'arrivo della Commissione Interalleata per la delimitazione dei confini, svolti nella Zona B dell'Istria nei mesi di febbraio e marzo del 1946. L'analisi si concentra sulle pratiche politiche e sulle attività di agitazione e propaganda delle organizzazioni locali (comitati popolari e unità del Partito comunista), nonché sui problemi e le difficoltà che gli attivisti locali hanno incontrato sul campo in diverse parti dell'Istria. Basandosi su materiale d'archivio dell'Archivio di Stato di Pisino, l'articolo esplora come le direttive del partito siano state trasmesse e applicate a livello locale e come i comitati locali, le unità di partito e gli attivisti le abbiano interpretate, attuate e adattate alle condizioni sul terreno. Le autorità jugoslave nella Zona B permisero l'attuazione diretta e relativamente indisturbata della campagna preparatoria, che includeva una serie di prassi simboliche come la creazione di striscioni e bandiere, la scrittura di graffiti pro-jugoslavi, l'attivazione e la mobilitazione della popolazione locale, la formazione di delegazioni locali, l'invio di telegrammi e lettere, l'organizzazione di manifestazioni pubbliche, ecc. Sebbene strutturata e organizzata «dall'alto», con un piano chiaro e passaggi definiti, l'articolo mostra che in alcuni casi e luoghi la campagna preparatoria incontrò difficoltà e un'applicazione non uniforme. L'analisi archivistica rivela che gli attivisti si trovarono di fronte a una serie di ostacoli, come micro-ostruzioni da parte di individui e gruppi, incomprensioni o disinteresse da parte degli abitanti, difficoltà linguistiche e tensioni interculturali. Inoltre, l'analisi evidenzia che la campagna influenzò significativamente il funzionamento delle autorità locali, spesso ostacolando il lavoro amministrativo dei comitati popolari a favore dell'azione politica sul territorio. Nel complesso, l'articolo offre uno sguardo sui meccanismi operativi e sulle difficoltà dell'azione politica jugoslava a livello micro in Istria, contribuendo alla comprensione dei processi, delle relazioni e delle pratiche locali all'interno della più ampia dinamica geopolitica della delimitazione del confine tra Italia e Jugoslavia. Il lavoro mette inoltre in luce la complessa interazione e i contrasti tra l'approccio politico «dall'alto» e l'azione locale «dal basso», evidenziando la complessità e la dinamicità della mobilitazione politica e della vita quotidiana nell'Istria dell'immediato dopoguerra.